

Зміст та напрямки підготовки майбутніх вчителів до самоаналітичної діяльності

Нові завдання, підвищені вимоги до якості освіти, складність та новизна в підході до вирішення ряду дидактичних і методичних проблем вимагають особистості вчителя з креативним мисленням, здатної об'єктивно оцінювати ситуацію, самостійно вибирати правильне рішення та відповідати за нього. Саме тому важливо сформувати у майбутніх педагогів вміння аналізувати власну навчальну діяльність та свій психічний стан. Вирішення цієї проблеми пов'язано зі змістом та напрямками підготовки майбутніх фахівців, а саме підвищенням рівня сформованості психолого-педагогічних та дидактико-технологічних знань, які необхідні для здійснення самоаналітичної діяльності.

Довгий час у вітчизняній педагогічній науці панував гностичний підхід до підготовки фахівців. Зараз на зміну йому приходить діяльнісний (С.У.Гончаренко) [2, с. 86]. Основною метою професійно-педагогічної підготовки є формування здібностей студента до активної пізнавальної діяльності, до творчої професійної праці.

В останні роки дослідники (І.Д.Бех, І.А.Зязюн, О.М.Пехота та ін.) проблем педагогічної підготовки майбутніх вчителів серед якостей, які необхідно розвивати у процесі професійно-педагогічної підготовки у студента, називають емпатію, рефлексію, спроможність обґрунтувати свої вчинки, визначити мотиви своєї діяльності, що є, по-суті, етапами самоаналізу. Та чи не найголовнішою характеристикою підготовленості вчителя до професійної діяльності є професійна компетентність, яка є сукупністю комунікативних, конструктивних, організаторських вмінь та здатністю і готовністю практично їх використовувати в роботі [4, с. 48]. Досліджуючи проблему професійно-педагогічної підготовки, І.А.Зязюн на перше місце ставить психолого-педагогічну підготовку. Її основними компонентами є

- функціональне самовизначення педагога в навчальному процесі (хто я? для кого я?), його позиція;
- знання про критерії педагогічної дії, взаємодії, процесу;

- педагогічні здібності як основний показник педагогічної майстерності (як я реалізую критерії педагогічного процесу? Чи ті методи використовую? Якою мірою впливаю на студентів, чи є для них авторитетом, зразком для наслідування? Наскільки продуктивно думкою «вирощую» технічні, комунікативні, рефлексивні, естетичні здібності?);
- рефлексія педагогічних дій в кожному інтервалі навчального процесу (для чого? Що? Як? Чи досягнув мети?) [1, с. 20].

Педагогічні знання, які здобуває студент у вузі, лише тоді стають категоріальним апаратом мислення вчителя, якщо вони стають особистісно значущими [3].

Для ефективної розробки змісту підготовки студентів до педагогічного самоаналізу важливим є систематизація знань про структуру самоаналізу, його компоненти, технології з опорою на методологію пізнання.

В основу розробки змісту підготовки майбутнього вчителя лягли професійні вимоги до особистості вчителя, особливості його педагогічної діяльності, системний підхід до педагогічного самоаналізу. З огляду на подібність понять аналіз та самоаналіз (спільна логіка побудови, спільна мета – самовдосконалення професійно-педагогічної діяльності), вважаємо, що для здійснення педагогічного самоаналізу необхідні такі групи знань: методологічні, теоретично-педагогічні та дидактико-технологічні [6].

Зміст даних наукових знань повинен бути таким, щоб вони (знання) могли стати інструментом самостійної навчально-пізнавальної діяльності та творчого мислення. Тобто, система знань, які лежать в основі підготовки до педагогічного самоаналізу, повинна мати логічну основу – здійснення педагогічної діяльності, її самоаналіз.

Проаналізувавши теорію та практику підготовки майбутніх вчителів до педагогічного самоаналізу, ми виявили, що для глибоко та повного самоаналізу педагогічної діяльності необхідне оптимальне співвідношення між теоретичними знаннями про самоаналіз і знаннями сутності, компонентів та

закономірностей навчально-виховного процесу. Глибоке теоретичне пізнання вчителем сутності та закономірностей процесу навчання, його дидактичних принципів, методів і засобів навчання, форм організації навчання є основною умовою ефективності самоаналітичної діяльності. Таким чином, при здійсненні процесу самоаналізу необхідне застосування дидактичних знань на всіх його етапах.

В основу розробки системи знань, необхідних для самоаналізу, лягли основні тези теорії пізнання: єдність теорії та практики, співвідношення явища і причини, діалектична єдність об'єктивної та суб'єктивної сторін пізнання, внутрішній зв'язок між метою, процесом і результатом діяльності, чуттєвого і раціонального, емпіричного і теоретичного, цілого і частини.

Враховавши вищезазначені підходи до формування системи знань для здійснювання досліджуваної діяльності, ми можемо запропонувати таку систему знань:

Методологічні знання:

1. Педагогічний самоаналіз як пізнання педагогічної діяльності в конкретній формі її існування (урок).
2. Основні категорії філософії та педагогічного самоаналізу (явищу і причина, форма і зміст, одиничне і загальне, об'єктивне і суб'єктивне).
3. Системний підхід до педагогічної діяльності як методологія педагогічного самоаналізу.
4. Принципи аналітичної діяльності: науковість, об'єктивність, конструктивність, індивідуалізація.
5. Суперечності пізнавального процесу і рушійні сили процесу навчання.
6. Дидактична єдність викладання й учіння.
7. Теорії про розвиток особистості та можливості процесу навчання, професійної підготовки у становленні майбутнього фахівця.
8. Сутність та структура педагогічної діяльності.
9. Сутність процесів виховання, освіти і навчання учнів та студентів.

10. Самоаналіз педагогічної діяльності як мета пізнання педагогічної діяльності.

Теоретично-педагогічні знання

1. Сутність, структура та функції педагогічного самоаналізу.
2. Рівні аналітичної діяльності вчителя: стихійно-емпіричний, емпіричний, науковий.
3. Педагогічний самоаналіз як складова професійної компетентності вчителя, як спосіб підвищення кваліфікації вчителя.
4. Вимоги до особистості вчителя та його діяльності.
5. Дидактична мета – системоутворюючий компонент структури цілісної педагогічної діяльності.
6. Принципи навчання як система дидактичних вимог до вибору і реалізації компонентів навчального процесу, його аналізу.
7. Особливості структури теорії та процесу навчання, його функції.
8. Структура діяльності вчителя і навчальної діяльності учнів.
9. Зміст освіти і його основні компоненти.
10. Забезпечення єдності теоретичного, емпіричного і практичного компонентів змісту навчального матеріалу в процесі навчання.
11. Підготовка вчителя до уроку, моделювання його змісту, самоаналіз результатів.
12. Оцінка результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів.
13. Критерії та рівні готовності вчителя до педагогічного самоаналізу.

Дидактико-технологічні знання

1. Структура та функції процесу навчання та діяльності вчителя.
2. Урок як об'єкт педагогічного аналізу.
3. Структура уроку, його типи і види, етапи уроку.
4. Форми організації пізнавальної діяльності учнів.
5. Структура, функції, компоненти, принципи, критерії, методи педагогічного самоаналізу.

6. Технологія здійснення різних видів самоаналізу уроку: дидактичний, психологічний, виховний, організаційний.
7. Педагогічна самодіагностика.
8. Критерії оцінки ефективності роботи вчителя.
9. Самооцінка та самоаналіз педагогічної діяльності.

Для успішного здійснення процесу педагогічного самоаналізу необхідно сформулювати певні вміння. Якщо розглядати вміння як здатність свідомо діяти на основі здобутих знань, то вміння передбачають виконання складних психічних, педагогічних, практичних дій, які необхідні для здійснення процесу самоаналізу за допомогою знань і навичок суб'єкта. В результаті аналізу структури педагогічного самоаналізу, науково-педагогічної літератури, практичної діяльності студентів було виділено такі групи вмінь:

Діагностико-прогностичні вміння

1. Діагностувати навчально-виховний виховний процес та встановлювати причини його неефективного функціонування.
2. Самодіагностувати професійну діяльність в контексті реалізації аналітичних функцій.
3. Створювати діагностичну програму самоаналізу.
4. Використовувати моделі самоаналізу для самоаналізу певного аспекту уроку.
5. Вибирати педагогічні факти у відповідності з поставленою метою.
6. Визначати відповідність типу й структури уроку дидактичній меті.
7. Визначати форми організації навчання.
8. Співвідносити поставлену мету з досягнутими результатами.
9. Визначати найбільш ефективні умови для досягнення мети.
10. Обґрунтовувати ефективність форм і методів навчання.
11. Здійснювати самоаналіз педагогічної діяльності та визначати перспективи вдосконалення педагогічної діяльності, напрямки подальшого професійного саморозвитку.

Самоаналітичні вміння

1. Здійснювати самоаналіз педагогічної діяльності.
2. Здійснювати самоаналіз внутрішнього психічного стану в процесі педагогічної діяльності.
3. Сформувати власний педагогічний ідеал, вказавши конкретно його професійно-особистісні якості, які можна порівняти із власними.
4. Вибирати цілі самоаналізу, вивчати основні об'єкти педагогічної діяльності.
5. Визначати ефективність досягнення освітніх, виховної та розвивальної мети.
6. Визначати ступінь реалізації принципів навчання.
7. Визначати якість знань, умінь і навичок учнів.
8. Здійснювати самоаналіз уроку: під час проектування (прогностичний), у процесі проведення, після його проведення (ретроспективний).
9. Встановлювати причини неефективного функціонування педагогічної діяльності, навчально-виховного процесу, дискомфорту власного емоційного стану.

Отже, запропонована нами система методологічних, теоретично-педагогічних і дидактико-технологічних знань та діагностико-прогностичних, самоаналітичних умінь, які забезпечують глибокий самоаналіз педагогічної діяльності, може слугувати важливим орієнтиром у визначенні змісту та напрямку підготовки майбутніх вчителів до досліджуваного поняття. Включення даної системи знань та вмінь до блоку педагогічних дисциплін дасть змогу значно підвищити ефективність та результативність професійної освіти студентів, трансформувати теорію у виробничу силу педагогічної діяльності, а результати самоаналізу – в джерело пізнання нового, в пошук більш досконалих способів діяльності.

Література:

1. Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: Збірник наукових праць. Вип.IV. – Миколаїв: МДПУ, 2001. – 294 с. – С. 20)

2. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи/За ред. І.А.Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – 636 с.
3. Освітні технології: Навч.-метод. посіб./За ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
4. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч. посіб./О.М.Пехота, В.Д.Будак, А.М.Старева та ін.; За ред. І.А.Зязюна, О.М.Пехоти. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.
5. Чайка В.М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності: Монографія / За ред. Г.В.Терещука. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – 275 с.
6. Чайка В.М. Формирование готовности будущего учителя к педагогическому самоанализу. Дисс... канд. пед. наук. – К., 1990. – 193с.